

DEZBINARE ÎN LUMEA SOCIALISTĂ

Cezar STANCIU

Abstract:

In the second half of the 1950^s, especially due to the turmoil in the "Socialist camp" caused by the events in Poland and Hungary in 1956, Khrushchev's foreign policy discourse will emphasize the need for unity inside the Communist world. As it appeared a few years later, since 1960, unity was nothing more than a dream. The "Socialist camp" was torn apart by the divergences between Moscow and Beijing. China and Albania turned their back to the USSR, in a noisy and troubled brake which favored similar dissidences in Eastern Europe. The most famous case was Romania. Gheorghiu-Dej had numerous complaints regarding the proposals for integration at CMEA, favorable to the more developed countries of the Communist world, like East Germany and Czechoslovakia. But the Romanian leader could not afford a conflict with Moscow, until the circumstances were right. This study shows the fluctuations in the Romanian attitude towards the Sino-Soviet conflict between 1960-1964. Cautious at first, Gheorghiu-Dej supported the Soviet position towards China and Albania. As the Sino-Soviet conflict grew stronger, so did Gheorghiu-Dej's courage. Since 1963 a sudden shift is visible in Romania's attitude towards Moscow: instead of supporting the Soviet position as it previously did, Romania will begin to assert its own independent position.

Key words:

Romania, Soviet Union, China, Albania, Communism, Socialist camp, conflict.

Eforturile lui Hrușciov de a asigura unitatea lagărului socialist, chiar dacă în alți termeni decât cei stalinști, s-a izbit însă de un puternic obstacol în Mao. Disputa sino-sovietică a reprezentat confirmarea faptului că unitatea nu putea fi asigurată decât în termenii controlului stalinist. Lipsa controlului direct asupra unui partid făcea ca acesta să manifeste în mod inevitabil tendințe centrifuge, așa cum fusese cazul și cu Iugoslavia. Convingerea și dialogul nu aveau puterea de a aduce la un numitor comun toate partidele. Opoziția chineză față de politica lui Hrușciov nu a reprezentat doar un lung episod dificil și jenant pentru Kremlin, ci a compromis întregul proiect al lui Hrușciov pentru un lagăr socialist ale cărui unitate și omogenitate ar fi provenit din principii comune. De altfel, singurul spațiu în care unitatea s-a manifestat în termenii concepuți de Hrușciov a fost cel ocupat militar de Uniunea Sovietică, respectiv Europa centrală și răsăriteană, deși chiar și aici s-au făcut simțite diferite excepții. În principiu, lărgirea geografică a conceptului de „lagăr socialist” în afara sferei de influență est-europeană a eșuat în lipsa unor mijloace de forță, iar disputa sino-sovietică nu a fost decât episodul cel mai zgomotos care a marcat acest eșec.

Mao nu a agreeat de la bun început destalinizarea și avântul critic și reformator al lui Hrușciov, care contraveneau concepțiilor sale. Critica la adresa lui Stalin îl viza

personal, în ceea ce privea practicile politice, dar lovea și în convingerile sale. Pe fond ideologic, critica chineză a devenit cunoscută prin acuzația de „revizionism” pe care i-a adus-o lui Hrușciov. Aceasta pornea îndeosebi de la teoria lui Hrușciov privind „coexistența pașnică”. Repetată până la saturație în discursul sovietic de politică externă, aceasta tinde să-și piardă semnificația ideologică deosebită pe care o avea. Conceptul în sine era o noutate în gândirea de politică externă sovietică și provenea din necesitățile politice concrete ale perioadei Hrușciov. La începuturile bolșevismului, nimeni nu folosea în public ideea de coexistență pașnică: în primul rând nici unul dintre vechii bolșevici nu credea în posibilitatea reală a coexistenței pe termen lung cu sistemul capitalist și în al doilea rând o asemenea teză, opusă celei a revoluției mondiale, ar fi presupus o trădare a principiului revoluționar¹. Stalin a folosit foarte rar conceptul, pentru a desemna perioada post-revoluționară în care Uniunea Sovietică a fost obligată să conviețuiască efectiv cu sistemul capitalist, în condițiile în care revoluția mondială se lăsa așteptată. La Stalin, coexistența pașnică însemna o perioadă tranzitorie, conceptul era unul pasiv și pesimist, deoarece coexistența pe termen lung nu era concepută².

După moartea lui Stalin, referirile la acest concept au fost rare, până la Congresul al XX-lea al PCUS. Hrușciov a definit atunci conceptul de coexistență pașnică drept o trăsătură fundamentală a politicii externe sovietice, ca un concept activ, ce trebuia promovat în planul relațiilor internaționale. Conform gândirii hrușcioviste, coexistența pașnică nu însemna doar o perioadă tranzitorie, ci era un scop în sine. Coexistența pașnică nu mai era doar o *situație* în relațiile internaționale, ci devenea o *politică* a statului sovietic³. Argumentul pe care se întemeia conceptul în gândirea hrușciovistă era schimbarea raportului de forțe pe plan internațional. Față de perioada lui Lenin sau Stalin, se argumenta de la Kremlin, între timp se formase un sistem socialist, compus din: mai multe state care construiau socialismul. Acest sistem s-a răspândit pe toate continentele, mai ales în Asia, ceea ce făcea ca poziția capitalismului mondial să fie drastic diminuată. În aceste condiții, agresivitatea inerentă capitalismului fusese înlocuită în Vest de conștientizarea riscului, ceea ce făcea războiul foarte puțin posibil, chiar improbabil. În aceste condiții, așadar, războiul trebuia evitat în așteptarea victoriei depline a socialismului⁴. Mao nu a agreat deloc această concepție, pe care o considera „revizionistă” și capitulară. Asociată cu denunțarea cultului lui Stalin, precum și cu antipatia reciprocă a celor doi lideri, această diferență de interpretare a pus bazele viitoarei schisme sino-sovietice.

Cu toate acestea, alianța sino-sovietică avea și un substrat pragmatic accentuat. China conta pe sprijinul Moscovei în disputa cu Statele Unite pentru Taiwan. Uniunea Sovietică era cel mai mare adversar al SUA și o alianță cu aceasta nu putea decât să servească intereselor chineze. Acest fapt a fost valabil până când Hrușciov a lansat teoria sa privind coexistența pașnică ce prevedea că războiul între lagărul socialist și cel capitalist poate fi evitat în final, datorită forței mari a socialismului în lume, lucru ce ar face posibilă o victorie pașnică a socialismului la nivel mondial. Inițiativele sale

¹ Paul Marantz, „Peaceful Coexistence: From Heresy to Orthodoxy”, în Paul Cocks, Robert Vincent Daniels, Nancy Whittier Heer, eds., *The Dynamics of Soviet Politics*, Harvard University Press, 1976, p. 294.

² *Ibidem*, p. 296.

³ *Ibidem*, p. 300-301.

⁴ *Ibidem*, p. 302.

de destindere a relațiilor cu SUA și țările occidentale contraveneau total intereselor Chinei. Atât timp cât Uniunea Sovietică nu mai era puternicul aliat anti-american, Mao nu mai vedea viitorul acestei relații⁵. Mai mult, el se temea că Moscova ar putea încerca să ajungă la o înțelegere cu americanii pe seama lui. În aceste condiții, nici tolerarea discursului anti-stalinist al lui Hrușciov nu-și mai găsea rostul, din punctul de vedere chinezesc. Pentru chinezi, un aliat puternic contra SUA era foarte necesar și din cauza poziției intransigente a Washington-ului față de China. Refuzul oricărui dialog, neadmiterea în ONU, cultivau o tensiune acută ce nu oferea Chinei nici o altă alternativă. Cui Enlai ar fi văzut China drept o a treia forță în Pacific și Asia, între SUA și URSS, dar acest obiectiv era departe de a fi atins la momentul respectiv⁶.

Conflictul a izbucnit inițial de la critica pe care Hrușciov a făcut-o politicii „Marelui Salt Înainte”. Sacrificiile imense impuse de această politică, opoziția internă cu care se confrunta Mao, au făcut ca criticile sovietice să-l irite foarte mult pe Mao⁷. Hrușciov vizitase Beijingul în 1958 și în 1959, dar cei doi lideri nu reușiseră să se pună de acord în nici o privință. La aceasta se mai adăuga și antipatia reciprocă. Mao nu a făcut nimic pentru a menaja susceptibilitățile Uniunii Sovietice, luând o serie de decizii controversate în momentele cele mai nepotrivite pentru Moscova. În 1958, de pildă, el a luat decizia de a bombarda insula Quemoy, unde staționau trupe naționaliste, fără a-l informa pe Hrușciov în această privință. Chinezii vedeau aceasta ca pe o problemă internă, deși, la nivel internațional, China era aliată cu URSS iar Taiwanul cu SUA, ceea ce făcea ca problema să nu fie doar una strict internă⁸. Mai mult, conflictul de graniță cu India a iritat teribil Moscova, cu atât mai mult cu cât exact atunci Hrușciov se pregătea pentru o întâlnire cu președintele american Dwight Eisenhower, pe tema dezarmării și a coexistenței pașnice⁹.

La 20 iunie 1959 Guvernul sovietic a repudiat acordul cu China din 1957 prin care îi promisese acesteia asistență nucleară și refuză să-i mai ofere prototipul unei bombe atomice, așa cum fusese stabilit anterior. Pentru liderii chinezi, aceasta era o confirmare a faptului că Beijingul trebuia să urmeze o linie proprie în politica externă, fără a se baza pe Moscova¹⁰. Mai mult, a confirmat și temerile că Moscova ar urmări o înțelegere cu americanii pe seama Chinei. Criticile reciproce în presă s-au intensificat, chinezii insistând mult asupra erorilor pe care PCUS le comitea prin promovarea coexistenței pașnice. Ei argumentau că această politică este una capitulară, ce pornește de la premise greșite, războiul fiind în realitate inevitabil. La rândul lor, sovieticii acuzau China de aventurism. La 1 octombrie 1959, cu ocazia sărbătoririi unui deceniu de la victoria revoluției chineze, Hrușciov a vizitat China, însă relațiile sale cu Mao au fost foarte reci¹¹.

⁵ Lorenz M. Lüthi, *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*, Princeton University Press, 2008, p. 48.

⁶ Kuo-kang Shao, *Zhou Enlai and the foundations of Chinese foreign policy*, MacMillan, Londra, 1996, p. 156.

⁷ John King Fairbank, Merle Goldman, *China. A New History*, Harvard University Press, 1994, p. 379.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Lorenz M. Lüthi, *op. cit.*, p. 115.

¹⁰ Kuo-kang Shao, *op. cit.*, p. 166.

¹¹ Lorenz M. Lüthi, *op. cit.*, p. 115.

Incidentul U2 a confirmat, în viziunea lui Mao, previziunile chinezești despre eșecul politicii de coexistență pașnică. La 5 mai 1960, când pregătirile pentru un summit al marilor puteri pe tema Berlinului erau în toi, Hrușciov a anunțat Sovietul Suprem de doborârea avionului U2. Acest tip de avion era folosit de mai mult timp de către americani pentru a survola teritoriul sovietic în scopuri de spionaj, însă forțele aeriene sovietice nu reușiseră să intercepteze nici unul. În principiu, doborârea avionului respectiv era un succes militar sovietic, dar incidentul a compromis șansele summitului preconizat. Hrușciov a pretins scuze de la Eisenhower, susținut fiind atât de Mao cât și de opinia publică occidentală¹². Pentru Mao însă, incidentul avea o cu totul altă semnificație: el confirma opinia chinezească despre caracterul agresiv al „imperialismului” american și despre imposibilitatea unei soluții pașnice de evitare a războiului între socialism și capitalism¹³.

Gheorghiu-Dej în postura aliatului loial

La doar o lună după incidentul U2 a avut loc prima confruntare deschisă între sovietici și chinezi, cu ocazia celui de-al treilea Congres al PMR, la București. Congresul a avut loc între 20-22 iunie și a fost urmat de o consfătuire a partidelor comuniste participante, solicitată de PCUS prin intermediul părții române. Inițial, chinezii nu au vrut să ia parte la această consfătuire, dar au acceptat în urma promisiunilor că aceasta nu ar fi constat decât într-un schimb de păreri cu privire la Declarația din 1957 și la situația internațională. La 21 iunie, delegația sovietică a distribuit tuturor participanților o condamnare scrisă a politicilor PC Chinez, însă delegația chineză condusă de Peng Zhen nu a primit-o decât după două zile, cu solicitarea de a fi discutată chiar a doua zi. La 24 iunie a avut loc întrunirea anunțată a celor 12 partide comuniste, la care Peng a atacat foarte dur atât conținutul scrisorii sovietice cât și practica pe care chinezii o considerau drept un „atac concentrat” contra lor. Peng a fost supus unui asalt generalizat din partea tuturor delegațiilor, printre care cel mai zgomotos a fost liderul bulgar Jivkov. Gheorghiu-Dej a susținut expunerea principală în care, deși pe un ton mai moderat, a adus puternice acuzații PC Chinez pentru politica sa.

Discursul lui Dej a subliniat validitatea principiilor Congresului al XX-lea al PCUS și ale Consfătuirii de la Moscova din noiembrie 1957, mai ales în ceea ce privea situația internațională. Raportul de forțe modificat în favoarea lagărului socialist, argumenta Dej, făcea ca probabilitatea războiului între cele două lagăre să se diminueze, încă înainte de victoria mondială a socialismului¹⁴. Pornind de la aceasta, Dej atrăgea atenția asupra erorilor din criticile chinezești. Nu era vorba, în opinia lui Dej, despre încredere în cuvântul „imperialismului”, ci de încredere în forțele proprii și îi acuza de aventurism pe chinezi care susțineau că victoria socialismului nu se poate petrece decât prin război. Mai mult, Dej a adresat un atac direct delegației chineze, învinuind China că a tipărit broșuri de popularizare în limba română și a încercat chiar

¹² James E. McSherry, *Khrushchev and Kennedy in Retrospect*, Open Door Press, Palo Alto, 1970, p. 46.

¹³ Lorenz M. Lüthi, *op. cit.*, p. 165.

¹⁴ *Expunerea tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej la Consfătuirea reprezentanților Partidelor Comuniste și Muncitorești din țările socialiste, care a avut loc la București, la 24 iunie 1960*, în ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar nr. 36/1960, f. 59.

să prelucreze ideologic activiști din PMR, prin intermediul Ambasadei Chinei la București¹⁵.

A doua zi, 25 iunie, are loc o nouă întâlnire a tuturor celor 51 de partide comuniste care au participat la Congresul PMR pentru a adopta o Declarație comună care să confirme principiile Declarației de la Moscova din 1957. Delegația Chinei este din nou supusă unui asalt generalizat din partea majorității partidelor comuniste reprezentate, cu excepția celui albanez, coreean și vietnamez¹⁶. În aceste condiții, Peng a anunțat că nu va semna declarația finală decât în cazul în care textul va fi modificat pentru a cuprinde obiecțiunile chinezești. La solicitarea acestuia, a mai fost convocată o nouă întâlnire la 26 iunie, în cadrul căreia delegația chineză a acceptat – după consultarea Beijingului – să semneze Declarația finală privind unitatea, însă doar după ce li s-a promis că în noiembrie urma să fie convocată la Moscova o nouă consfătuire pentru a discuta divergențele existente. Chiar și în aceste condiții, Peng Zhen a hotărât să distribuie separat un buletin de protest cuprinzând obiecțiile Chinei. Gestul lor a fost sprijinit doar de Albania¹⁷. Protestul acuza faptul că delegația chineză ar fi fost supusă presiunilor și atacului prin surprindere, atmosfera „nedemocratică”, dar și principiile greșite după care se călăuzea PCUS, precum dezarmarea, considerată de PC Chinez drept o „iluzie”¹⁸. După încheierea Congresului și consfătuirii, în august 1960, Dej a convocat o Plenară a CC în fața căreia au fost prezentate dezbaterile ce avuseseră loc în cadrul consfătuirii, insistându-se critic asupra atitudinii chineze. Dej s-a exprimat în termeni negativi referitor la politica „celor o sută de flori și o sută de școli”, care determinase discuții și în rândul intelectualității din România¹⁹. La Plenară a fost adoptată o scrisoare adresată CC al PCC prin care erau contracarate acuzele aduse de delegația chineză. Scrisoarea compara acuzele pe care PCC le aducea PCUS (exercitarea de presiuni, hegemonie, șovinism de mare putere) cu acuzele similare formulate de iugoslavi. PMR își exprima îngrijorarea față de insistența chinezească asupra războiului și sublinia prejudiciile pe care conflictul sino-indian le-ar fi adus întregului lagăr socialist²⁰. Totodată, Plenara a adoptat și o Rezoluție care susținea raportul lui Dej și poziția acestuia în cadrul Consfătuirii, accentuând importanța și validitatea pe care PMR o acorda tezelor coexistenței pașnice²¹.

Consfătuirea de la București a demonstrat în primul rând încăpățânarea chineză de a-și păstra propriile poziții, indiferent de presiunile la care PC Chinez ar fi fost supus. Cumva, era o reeditare în alți termeni ai schismei sovieto-iugoslave doar că de această dată era vorba de un partid mult mai puternic, într-o țară cu mult mai multe resurse. Era un adversar care n-ar fi putut fi tratat precum Iugoslavia și care, în condițiile spulberării

¹⁵ *Ibidem*, f. 60-61.

¹⁶ Lorenz M. Lüthi, *op. cit.*, p. 172.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Scrisoarea cuprinzând poziția adoptată de Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român în legătură cu declarația CC al PC Chinez, difuzată de către delegația chineză la Consfătuirea de la București a partidelor comuniste și muncitorești din țările socialiste*, în ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar nr. 36/1960, f. 61-62.

¹⁹ *Stenograma ședinței Plenare a CC al PMR din ziua de 1 august 1960*, în *idem*, f. 20.

²⁰ *Scrisoarea cuprinzând poziția adoptată de Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român în legătură cu declarația CC al PC Chinez...*, f. 64-65.

²¹ *Rezoluția ședinței Plenare a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 1 august 1960*, în *idem*, f. 68.

uniformității staliniste, ar fi putut reprezenta mult mai ușor un model pentru alte state comuniste. În urma Congresului PMR, Uniunea Sovietică a decis suspendarea întregului ajutor economic pe care îl acorda Albaniei. La 18 iulie, Moscova a decis, de asemenea, retragerea specialiștilor sovietici care lucrau în China²². Conflictul între cele două părți devenea astfel unul deschis.

Consfătuirea de la Moscova din noiembrie 1960 nu a adus nimic nou. Aceasta fusese convocată cu ocazia aniversării Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și s-a desfășurat într-un cadru tensionat, dar fără mari izbucniri conflictuale. Era un ultim efort de ambele părți pentru a salva aparențele. Suslov a prezentat o dare de seamă asupra divergențelor existente în mișcarea comunistă internațională iar Hrușciov a prezentat un raport asupra situației internaționale. Chinezii, într-un discurs foarte lung, și-au reiterat poziția anterioară. Aceasta susținea că PCUS se află pe poziții revizioniste, la fel toți cei care îl susțin. La București, se plâneau aceștia, avusese loc un atac prin surprindere, ceea ce reprezenta o practică nedemocratică în mișcarea comunistă. Sovieticii au distribuit o scrisoare de răspuns în zilele următoare, răspunzând acuzațiilor chinezești, însă delegația chineză a apreciat metoda ca fiind calomnioasă²³. În discursul său, Dej a luat poziție atât împotriva chinezilor, cât și împotriva albanezilor²⁴. Cu toate acestea, s-a observat efortul ambelor părți de a evita o ruptură. Cu toate rezervele, partea chineză a semnat Declarația finală care, în spiritul Declarației din 1957, chema la unitatea partidelor comuniste și muncitorești din lume în lupta împotriva „imperialismului”. Chinezii au subliniat faptul că ei au avut rezerve și în 1957 față de textul Declarației, mai ales în ceea ce privea demascarea cultului personalității, dar au semnat-o pentru a nu lăsa impresia unor dezacorduri în mișcare²⁵. Aceasta a fost de altfel ultima încercare de a păstra aparența unității.

Declarația adoptată a reafirmat principiile coexistenței pașnice, subliniind însă că aceasta nu însemna renunțarea la ideea luptei de clasă, și nici reconcilierea între ideologia socialistă și cea „burgheză”²⁶. Deși aceste precizări erau menite să tempereze nemulțumirile chinezilor, coexistența pașnică era definită totuși în termenii lui Hrușciov. Documentul insista de asemenea asupra importanței deosebite a unității și coeziunii partidelor comuniste și muncitorești, în spiritul Declarației din 1957. Doar unitatea deplină a acestor partide, arăta Declarația, putea asigura victoria deplină a socialismului în confruntarea cu imperialismul²⁷.

În privința relațiilor dintre partidele comuniste – lucru important pentru regimul Dej – documentul reitiera ideile de bază ale declarației sovietice din octombrie 1956, precum și ale Declarației consfătuirii din noiembrie 1957. Ulterior, PMR va face descori apel la aceste idei. Textul menționa: „toate partidele marxist-leniniste sunt independente, egale în drepturi, își elaborează politica pornind de la condițiile concrete ale țărilor lor, călăuzindu-se după principiile marxism-leninismului, și își acordă

²² Lorenz M. Lüthi, *op. cit.*, p. 173-174.

²³ *Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 5 decembrie 1960*, în *idem*, dosar nr. 47/1960 vol. I, f. 15-16.

²⁴ *Ibidem*, f. 17. Vezi, de asemenea: Dan Cătănuș, „România și schisma sovieto-chineză, II. Conferința de la Moscova 1960”, în *Arhivele totalitarismului*, nr. 1-2/2000.

²⁵ *Ibidem*, f. 25-27.

²⁶ *Declarația Consfătuirii reprezentanților Partidelor Comuniste și Muncitorești (noiembrie 1960)*, Editura Politică, București, 1960, p. 37.

²⁷ *Ibidem*, p. 21.

reciproc sprijin.”²⁸ Într-un alt context, Declarația sublinia teza drumurilor diferite către socialism: „*marxism-leninismul cere aplicarea creatoare a principiilor generale ale revoluției socialiste și construcției socialiste, în funcție de condițiile istorice concrete ale fiecărei țări, nu admite copierea mecanică a politicii și tacticii partidelor comuniste din alte țări*”²⁹.

La acel moment, acestea nu erau pentru Dej decât asigurări de viitor. Problema urgentă era disputa sovieto-chineză și modul în care aceasta va fi prezentată și explicată în țară. Întors acasă, Dej a luat imediat măsuri pentru a asigura prelucrarea corespunzătoare a subiectului cu activul de partid, astfel încât discuțiile să nu degeneze. La fel ca și în 1956, preocuparea lui Dej era ca atât activul de partid, cât și opinia publică, să obțină informația în mod controlat, în dozele necesare, iar dezbaterile să fie „îndrumate” în direcția considerată potrivită. La nivelul Comitetului Central s-a decis ierarhia accesului la informație astfel: membrii CC urmau să aibă acces la toate materialele consfătuirii, cei cu funcții de răspundere din activul de partid și din instituțiile centrale urmau să aibă acces la cuvântările lui Dej și Hrușciiov și doar la rezumate din cuvântările chineză și albaneză, iar la nivel regional și raional urma să fie citită doar cuvântarea lui Dej de la Plenara din decembrie 1960, care a dezbătut rezultatele consfătuirii. Activiștii de partid erau solicitați să asigure prelucrarea acestor documente în ședințe cu membrii și candidații de partid³⁰.

Următorul episod de anvergură în disputa sino-sovietică a fost reprezentat de Congresul al XXII-lea al PCUS, care a avut loc la Moscova între 17-31 octombrie 1961. Congresul a avut mai multe semnificații, plecând de la noul program adoptat în cadrul Congresului și până la reluarea atacurilor contra lui Stalin. Hrușciiov a luat inițiativa elaborării și adoptării unui nou program al PCUS, care a rămas în istorie prin pretențiile sale ambițioase: construcția comunismului. Hrușciiov era dornic să facă promisiuni de acest gen, în primul rând pentru a nu pierde credibilitatea partidului – erau deja 44 de ani de la revoluție – prin solicitarea unor eforturi sociale care păreau că nu se vor mai termina. În al doilea rând, Hrușciiov spera să intensifice presiunea reformistă asupra aparatului de partid, destul de reticent la inițiativele sale³¹. Proiectul său inițial era mult mai radical, conținând referiri la dispariția statului și atingerea formei finale a societății comuniste, însă a fost temperat de Otto Wille Kuusinen, atunci secretar al Comitetului Central. La sfatul lui Kuusinen, termenul de 1980 nu s-a mai referit la forma desăvârșită a comunismului, ci la premisele sale, iar referirile la dispariția statului au dispărut la rândul lor³².

Programul prezentat delegaților – și care a fost adoptat – sublinia faptul că în Uniunea Sovietică se încheiase deja construcția socialismului: „*omenirea a căpătat o societate socialistă existentă în realitate, precum și o știință a construirii socialismului verificată în practică*.”³³ În aceste condiții, programul mai preciza: „*construirea*

²⁸ *Ibidem*, p. 64.

²⁹ *Ibidem*, p. 25.

³⁰ *Propuneri cu privire la informarea asupra Consfătuirii de la Moscova*, în *idem*, dosar nr. 49/1960, f. 87-88.

³¹ William J. Thompson, *Khrushchev: A Political Life*, Palgrave MacMillan, Londra, 1997, p. 238.

³² *Ibidem*.

³³ *Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Proiect*, Editura Politică, București, 1961, p. 20.

societății comuniste a devenit sarcina practică nemijlocită a poporului sovietic. Trecerea treptată de la socialism la comunism este o legitate obiectivă; ea a fost pregătită de întreaga dezvoltare anterioară a societății sovietice socialiste.”³⁴ Pentru aceasta, programul fixa și termeni: în deceniul 1961-1970 urmau să se construiască bazele tehnico-materiale ale comunismului, iar în deceniul 1971-1980 „va fi construită în linii mari societatea comunistă”³⁵. Congresul este apreciat ca fiind apogeul carierei politice a lui Hrușciov: cea mai mare parte a membrilor Comitetului Central a fost aleasă cu acordul său, dintre oamenii săi de încredere³⁶.

Congresul a marcat însă și un nou episod pe linia destalinizării. În 1956, atacurile contra lui Stalin au avut un rol destabilizator, deoarece nici partidul, nici societatea, nu erau pregătite pentru un asemenea demers. Reluarea atacurilor contra sa în 1961 a avut rolul de a stabili memoria negativă a lui Stalin și de a închide dezbaterile într-un cadru stabil și controlat. Apogeul destalinizării a fost propunerea Dorei Abramovna de a înlătura cadavrul lui Stalin din mausoleu³⁷. Gestul însă a avut și consecințe secundare foarte importante: a accentuat controversele cu chinezii. China criticase de la început noul program al PCUS deoarece acesta susținea că în stadiul respectiv dictatura proletariatului nu mai era necesară în Uniunea Sovietică. Hrușciov a încercat să menajeze totuși China, atacurile sale fiind îndreptate în general contra Albaniei și Iugoslaviei, însă aceasta nu a îmblânzit deloc tonul aprig al chinezilor³⁸. Ciu Enlai a criticat de la tribuna congresului practica de a condamna unilateral un partid, unul „frățesc”, ca fiind nemarxistă. El se referea în special la criticile aduse de Hrușciov Partidului Muncii din Albania. Implicit, Ciu Enlai avertiza Moscova asupra faptului că nu va accepta un tratament similar³⁹. Delegația chineză nu a privit cu ochi buni nici condamnarea lui Stalin. În mod ostentativ, Ciu Enlai și delegația chineză au mers la mormântul lui Stalin la 21 octombrie, unde au depus o coroană de flori⁴⁰. Mai mult, delegația chineză a părăsit Moscova înainte de terminarea Congresului. Criticile sovietice la adresa Albaniei nu au încetat însă, Hrușciov, precum și alți lideri sovietici continuând să denunțe PM Albanez în chestiuni precum cultul personalității, critica lui Hoxha față de noul program al PCUS, etc. Cea mai mare parte a PC-urilor participante s-au raliat poziției sovietice, cu excepția celor asiatice, care au preferat să rămână neutre⁴¹.

Destalinizarea, ca inițiativă politică nu fusese agreată de Dej în 1956, însă în 1961 se simțea deja mult mai puternic pentru a înfrunța inițiativa lui Hrușciov și a-i da sensul pe care și-l dorea. Regimul lui Dej era mult mai stabil acum. Între 30 noiembrie și 5 decembrie 1961 a fost convocată o Plenară a CC pentru a discuta concluziile

³⁴ *Ibidem*, p. 69.

³⁵ *Ibidem*, p. 72-73.

³⁶ William J. Thompson, *op. cit.*, p. 244.

³⁷ Polly Jones, „From the Secret Speech to the burial of Stalin: real and ideal responses to de-Stalinization”, în Polly Jones, ed., *The Dilemmas of de-Stalinization. Negotiating cultural and social change in the Khrushchev era*, Routledge, Londra, 2006, p. 51.

³⁸ Alfrad D. Low, *The Sino-Soviet Dispute. An Analysis of the Polemics*, Farleigh Dickinson University Press, 1976, p. 121.

³⁹ *Ibidem*, p. 122.

⁴⁰ Kuo-kang Shao, *op. cit.*, p. 169.

⁴¹ Alfrad D. Low, *op. cit.*, p. 122.

participării la Congresul al XXII-lea al PCUS⁴². În cadrul dezbaterilor, a fost stabilit și sensul pe care Dej îl dădea pe plan intern destalinizării. Prin „cultul personalității” și practicile asociate acestuia, Dej înțelegea situația partidului din perioada 1948-1953. Cultul personalității era asociat astfel Anei Pauker și grupului său, la care erau adăugați însă și Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi, acuzați că ar fi luat partea grupului Pauker la momentul respectiv. Atacurile la adresa acestor două grupuri erau menite să scoată în evidență faptul că echipa lui Dej avusese întotdeauna dreptate și că tot ceea ce se întâmplase rău în partid era vina altora. Practic, Dej denatura sensul ideii de destalinizare în favoarea sa, ceea ce de altfel făcuse și Hrușciiov, care se folosise de condamnarea lui Stalin pentru a-și consolida propria putere.

Un alt sens foarte interesant căpătat de destalinizare în varianta românească se referea la amestecul în treburile interne. Plenara amintită a criticat destul de sever o serie de practici ale „cultului personalității” din relația între Moscova și București, precum sovrom-urile sau imixtiunile Kremlinului în treburile partidului. În unele intervenții, grupului Pauker i se mai reproșa și faptul că a întârziat sau îngreunat construcția socialistă, prin activitatea sa „deviatoare”. Sensul pe care îl căpăta denunțarea stalinismului era acela că doar partidul în frunte cu Dej știa ce este mai bine pentru țară, nicidecum Moscova. Astfel, critica imixtiunii în timpul lui Stalin putea fi foarte ușor extinsă și împotriva lui Hrușciiov, pentru că Dej critica exact acele lucruri care puteau fi valabile și în cazul lui Hrușciiov⁴³.

PMR a luat partea PCUS însă, în toate chestiunile privind disputele cu China și Albania. Încă din 1960, după cum s-a arătat, Dej a criticat ferm pozițiile chineze și albaneze. Observând alunecarea albanezilor spre pozițiile chineze, Moscova a încercat să prevină o altă ruptură; pe parcursul anului 1960 au fost trimiși la Tirana atât Mikoian, cât și liderul comunist francez Maurice Thorez, însă nici unul, nici altul, nu au reușit să schimbe opiniile lui Enver. Moscova a recurs atunci la presiuni economice, refuzând să mai trimită Albaniei grâu în condițiile în care țara fusese afectată de secetă și suprimând în același timp o serie de credite⁴⁴. Disputa sovieto-albaneză a culminat în decembrie 1961, când Moscova a hotărât să rupă relațiile cu Albania, refuzându-i în același timp tot sprijinul economic promis. Conducerea albaneză a fost o loială adeptă a practicilor staliniste, nemulțumirea sa provenind, la fel ca și în cazul chinez, din condamnarea cultului lui Stalin și din ideile privind coexistența pașnică. Presiunile sovietice asupra conducerii albaneze s-au lovit de o încăpățănare deosebită. Sursa acesteia consta mai ales în poziția pe care o ocupa Enver Hoxha în partid. El a avut grijă să epureze toate facțiunile adverse, așa cum se întâmplase și în 1948 cu gruparea pro-iugoslavă a lui Koçi Xoxe⁴⁵. În 1961, de pildă, a fost epurată din partid o nouă facțiune, cunoscută pentru relațiile sale apropiate cu Moscova. Acuzațiile vizau o

⁴² Dosar Ana Pauker, ed. Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa, Editura Nemira, București, 2006, p. 62-64.

⁴³ Stephen Fischer-Galati, *The New Rumania. From People's Democracy to Socialist Republic*, MIT Press, Cambridge, 1967, p. 85-86.

⁴⁴ Dan Cătănuș, „România și schisma sovieto-chineză, III. Criza albaneză, 1961”, în *Arhivele totalitarismului*, nr. 3-4/2000, p. 185.

⁴⁵ Nicholas C. Pano, „Albania”, în Teresa Rakowska-Harmstone, *Communism in Eastern Europe*, Indiana University Press, 1984, p. 219.

presupusă conspirație ce urmărea răsturnarea conducerii de partid și în spatele căreia s-ar fi aflat Iugoslavia⁴⁶. Era însă evident că acuzațiile vizau Moscova.

Relațiile româno-albaneze au avut mult de suferit în urma acestor evoluții. Deteriorarea relațiilor s-a făcut simțită mai întâi la nivel de partid, în atitudinea pe care PMR a abordat-o față de Albania, manifestându-se mai apoi la nivelul relațiilor de stat. PMR și-a însușit rapid tonul sovietic în privința Albaniei. În februarie 1961, PMR a trimis o delegație la Congresul Partidului Comunist Albanez, raportul acesteia fiind edificator în privința schimbării de atitudine. Delegația română se arăta neplăcut surprinsă de ceea ce văzuse la Tirana, mai ales de cultul personalității lui Enver Hoxha, de paza militară din Tirana, de supravegherea la care se plângea că fusese supusă de către autoritățile albaneze, de pavoazarea țipătoare, stridentă, a orașului⁴⁷. Congresul, susținea raportul românesc, a fost dominat de cultul personalității lui Enver și de discursurile sale naționaliste, în care se pronunța amenințător la adresa unui presupus complot anti-albanez în care erau implicate Iugoslavia, Grecia și SUA. El a insistat asupra tezelor sale, care corespundeau cu cele chinezești, privind eșecul politicii de coexistență pașnică, apreciată drept inutilă și capitulară. A fost remarcat de asemenea discursul lui Mehmet Shehu, mâna-dreaptă a lui Enver Hoxha și premier al Albaniei, care, după aprecierea delegaților români, folosise un discurs cu nuanță legionară, referindu-se la „căpitanul” Enver care conducea poporul albanez, precum și la amenințările cu glonțul adresate presupușilor dușmani ai Albaniei⁴⁸. Conform delegaților sovietici, aceștia ar fi avut o întâlnire cu Enver Hoxha și conducerea albaneză la sfârșitul Congresului, în cadrul căreia albanezii s-ar fi interesat de credite sovietice și, fiind refuzat, ar fi recurs la diverse amenințări⁴⁹.

Adeziunea PMR la poziția sovietică privind Albania a fost fără rezerve. Într-o discuție cu ambasadorul Albaniei la București, Rapi Gjermani, în vara lui 1961, Dej a insistat asupra faptului că poziția albaneză este greșită și periclitează coeziunea „lagărului socialist”⁵⁰. După părerea lui, Albania ar fi trebuit să dea dovadă de calm și să reia dialogul cu Uniunea Sovietică, pentru lichidarea divergențelor. Gjermani s-a plâns însă că Moscova calomniază conducerea albaneză și încercă să o șantajeze, refuzându-i creditele atât de necesare⁵¹. Astfel de contacte nu reușeau câtuși de puțin să influențeze poziția albaneză, atitudinea anti-sovietică fiind destul de puternică.

O delegație albaneză de partid care se aflase în România în vara lui 1961, în concediu de odihnă, se arătase la fel de vehementă împotriva pozițiilor sovietice și românești. Activiștii albanezi s-au plâns constant de faptul că presa românească nu scrie nimic despre pozițiile lor și că Albania ar fi victima unui complot⁵². La plecare, au cerut să fie primiți la Secția de Relații Externe a Comitetului Central, unde au

⁴⁶ Dan Cătănuș, *op. cit.*, p. 186.

⁴⁷ *Raportul delegației PMR care a participat la cel de-al IV-lea Congres al Partidului Muncii din Albania*, în ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar nr. 81/1961, f. 2-3.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 4-6.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 13.

⁵⁰ *Notă în legătură cu audiența lui Rapi Gjermani, ambasadorul RP Albania în RP Română la tov. Gh. Gheorghiu-Dej, Președintele Consiliului de Stat al RP Române*, în *loc. cit.*, dosar nr. 90/1961, f. 15.

⁵¹ *Ibidem*, f. 11-12.

⁵² *Informare cu privire la atitudinea activiștilor PM din Albania care și-au petrecut concediul în RPR*, în *loc. cit.*, dosar nr. 98/1961, f. 2-3.

reclamat pretinse „provocări” la adresa lor venite din partea românilor și sovieticilor cu care au venit în contact, acuzând PMR de atitudine revizionistă și dușmănie față de Albania⁵³. Fermitatea acestor poziții, venite din eșaloane de jos ale partidului, arată cât de bine fusese organizată „munca de lămurire” în interiorul PC Albanez, propaganda anti-sovietică, dar ilustrează de asemenea și dimensiunile orgoliului național albanez. Conducerea de partid de la Tirana organiza o întregă campanie de denigrare a URSS și de susținere a lui Enver Hohxa, pe care și PMR o urmărea cu interes.

La CC al PMR seoseau numeroase informări referitoare la discursurile lui Enver Hoxha și la nuanța lor anti-sovietică, la „calomniile” aduse lui Hrușciov. În aceste discursuri, Enver Hoxha insista întotdeauna asupra unor pretinse conspirații anti-albaneze puse la cale de țările vecine, dar și asupra revizionismului sovietic și iugoslav. Partidul albanez era mereu descris ca apărătorul adevăratelor principii marxist-leniniste⁵⁴. Prin intermediul organelor de Securitate, fuseseră depistate chiar și în România încercări de a conduce propagandă anti-sovietică, în favoarea Albaniei, majoritatea organizate prin intermediul Ambasadei Albaniei. Ministerul de Interne identificase în toamna lui 1961 mai multe persoane cu cetățenie albaneză sau română care distribuiau literatură propagandistică pro-albaneză în România. Asemenea materiale au fost depistate, de pildă, asupra studenților albanezi de la Institutul de Petrol și Gaze din Ploiești⁵⁵. Conform MAI, Ambasada albaneză se folosea de diverse persoane care veneau în contact cu Ambasada pentru a-și distribui materialele de propagandă, dar mai trimitea astfel de materiale și prin intermediul poștei⁵⁶.

România a informat despre toate acestea la Moscova, prin intermediul Ambasadei RPR, precum și despre măsurile luate pentru blocarea propagandei albaneze. Partea sovietică, la rândul său, îl informa pe N. Guină în noiembrie de decizia Guvernului sovietic de a nu mai furniza informații secrete autorităților albaneze și de a limita contactele cu această țară. Totuși, s-a subliniat la Moscova, organele de presă au primit dispoziții să păstreze atitudinea de prietenie față de poporul albanez⁵⁷. Moscova încerca practic aceeași politică pe care o încercase anterior cu Iugoslavia: încercarea de a atrage populația sau o parte a partidului contra conducătorului indezirabil. România își retrăsese ambasadorul de la Tirana în octombrie 1961, așa cum făcuseră majoritatea „democrațiilor populare”, fiind reprezentată doar la nivel de însărcinat cu afaceri. În decembrie 1961, MAE a propus Consiliului de Miniștri să se solicite Guvernului albanez rechemarea ambasadorului său, pentru a păstra reprezentarea diplomatică la același nivel⁵⁸. Totodată, s-a propus limitarea contactelor între instituțiile din RPR și cele albaneze, precum și suspendarea creditului pe care RPR îl promisese Albaniei pentru perioada 1961-1965⁵⁹.

⁵³ *Ibidem*, f. 4-5.

⁵⁴ *Notă informativă*, în *loc. cit.*, dosar nr. 127/1961, f. 77-78.

⁵⁵ *Notă MAI privind activitatea dușmănoasă pe care o duc în RPR membrii Ambasadei albaneze*, în *loc. cit.*, dosar nr. 3/1962, f. 23.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 24-25.

⁵⁷ *Notă de convorbire*, în *loc. cit.*, dosar nr. 122/1961, f. 1-2.

⁵⁸ *Notă MAE*, în *loc. cit.*, dosar nr. 3/1962, f. 19-20.

⁵⁹ *Ibidem*.

Gheorghiu-Dej ca aliat necredincios

Politica României față de aceste două țări va cunoaște transformări radicale, pe măsură ce conflictul româno-sovietic la CAER va deveni tot mai limpede. Gheorghiu-Dej nu a agreat deloc teoriile integraționiste de la CAER, ce vizau specializarea în producție și care ofereau României rolul modest de furnizor de materii prime și cereale. Pentru a se pune la adăpost, Gheorghiu-Dej a căutat o alternativă pe filiera chineză. Tonul său față de „devicrile” albaneză și chineză a cunoscut astfel o modificare radicală. Cea mai spectaculoasă evoluție a fost cea din relațiile cu China. Până în 1962, atitudinea PMR a copiat cu fidelitate poziția pe care PCUS o adoptase în privința Chinei, fără nuanțări. Pe măsură ce divergențele româno-sovietice se acutizau însă, o oarecare apropiere româno-chineză devine din ce în ce mai vizibilă. Anul de cotitură a fost 1963. În urma Plenarei CC al PMR din martie, atitudinea Chinei față de România s-a schimbat. Diplomații români semnalau încă din primăvara lui 1963 schimbarea de atmosferă în relațiile cu chinezii, interesul presei chinezești față de România. Comunicatul asupra Plenarei din martie fusese publicat integral în presa chineză⁶⁰. Aceste semnale erau din ce în ce mai intense, dar partea română s-a străduit să nu lase impresia chinezilor că PMR le-ar lua partea.

La nivel de stat, relațiile au cunoscut o îmbunătățire continuă în acest context. La 9 aprilie 1963 a fost semnat un nou Acord comercial între România și China, ce prevedea o creștere cu 140% a volumului schimburilor între cele două țări. Tot în aprilie, ambasadorul român la Beijing, D. Gheorghiu a solicitat să facă o informare Comitetului Central al PCC privind relațiile României cu China și Uniunea Sovietică, precum și asupra poziției PMR în principalele probleme internaționale. Gheorghiu a fost primit de Peng Zhen, căruia i-a relatat în amănunt motivele divergențelor româno-sovietice. În cursul acestei întâlniri, ambasadorul român ar fi afirmat că poziția pe care Dej a avut-o la Congresul al III-lea al PMR în privința Chinei nu a provenit din voința și convingerea sa⁶¹.

În vara lui 1963, în condițiile în care polemica sino-sovietică se accentuase, Guvernul chinez a înaintat, Guvernului român implicit, o scrisoare extrem de critică la adresa Uniunii Sovietice și a lui Hrușciov. Tocmai din cauza tonului foarte aspru al acesteia, partea română a refuzat să o primească. Ceea ce partea română vroia să dovedească era independența poziției sale, faptul că nu era subordonată Moscovei. Asta nu însemna nicidecum schimbarea taberelor, nici de partea occidentului, nici de partea Chinei. Poziția de neutralitate era cea mai convenabilă pentru regimul Dej⁶². În iulie, de pildă, *Scânteia* publicase în coloane alăturate textele unor scrisori schimbate între PCC și PCUS, în care documentul chinez critica aspru politica de coexistență pașnică a lui Iľrușciov și detalia toate punctele asupra cărora existau interpretări diferite⁶³.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 127.

⁶¹ Liu Yong, *Sino-Romanian Relations 1950s – 1960s*, Institutul Român pentru Studiul Totalitarismului, București, 2006, p. 139-140.

⁶² Ioana Boca, Almira Țentea, „Rapoarte diplomatice de la Ambasada română la Pekin (1961-1964)”, în *Analele Sighet 9. Anii 1961-1972: țările Europei de Est, între speranțele reformei și realitatea stagnării*, Fundația Academia Civică, București, 2001, p. 175.

⁶³ *Scânteia*, 17 iulie 1963.

În general, se poate spune că în problema chineză, PMR s-a ghidat după principiul „ce ție nu-ți place, altuia nu-i face”. Luările de poziție în problema chineză cuprindeau în mod special acele aspecte de care conducerea PMR se temea la rândul său: condamnarea unui partid de către altele și amestecul în treburile interne. Dacă China se regăsea deja în poziția anterioară a Iugoslaviei în timpul lui Stalin, nici România nu se simțea foarte departe de o asemenea poziție, în lumina divergențelor existente în relația cu Moscova. De aceea, de cele mai multe ori, poziția românească a insistat pentru evitarea condamnării publice a altui partid și pentru abținerea de la amestecul în treburile interne. După Consfătuirea CAER la nivel înalt din iulie 1963, Dej a luat inițiativa formării unui colectiv însărcinat cu elaborarea unui document care să exprime poziția oficială a PMR în legătură cu divergențele din mișcarea comunistă. În numărul din noiembrie 1963 al revistei *Problemele Păcii și Socialismului* a apărut un articol semnat de I.Gh. Maurer, sub titlul „Temelia de neclintit a unității mișcării comuniste internaționale”. Probabil că articolul cuprindea concluziile discuțiilor grupului amintit. Articolul insista asupra faptului că polemica publică trebuie să înceteze iar divergențele trebuie rezolvate cu calm, prin discuții bilaterale, fără invective. Articolul face referiri și la relațiile dintre țările socialiste care, în opinia autorului, trebuiau bazate pe respectarea suveranității și egalității⁶⁴.

Practic, prin toată această argumentație, PMR nu se referea atât de mult la polemica sovieto-chineză, cât mai degrabă la propria situație, urmărind să se pună la adăpost față de eventuale atacuri similare. Neamestecul în treburile interne devenise refrenul favorit al lui Dej, după disputa privind specializarea. Într-un alt context, în martie 1964, el a afirmat referitor la China: „și noi ne-am pronunțat la timpul respectiv împotriva comunelor populare, dar am făcut un lucru greșit. De ce ne-am băgat noi în treburile interne ale Chinei? Nu trebuia să ne amestecăm, după cum nici nouă nu ne place ca alții să se amestece în treburile noastre”⁶⁵.

La 12 decembrie 1963, Gheorghiu-Dej la primit în audiență pe ambasadorul chinez la București, Xu Jianguo, cu care s-a întreținut aproape șase ore. Dej s-a referit la poziția PMR față de polemica sino-sovietică și față de mișcarea comunistă internațională, a explicat motivele opoziției României la CAER și, în același timp, a făcut aprecieri foarte măgulitoare la adresa lui Mao. Deng Xiaoping, prin intermediul ambasadorului Gheorghiu, îi va transmite peste câteva zile lui Dej faptul că China împărtășește aceleași idei cu România în privința relațiilor dintre partidele frățești și că speră într-o îmbunătățire a relațiilor dintre cele două țări⁶⁶. Începând din 1963, Ambasada Chinei în RPR încetase să mai distribuie materiale „anti-revizioniste” în România⁶⁷.

Polemica sovieto-chineză și poziția României față de aceasta au reprezentat circumstanțele în care a fost elaborată „Declarația din aprilie”. În 1963-1964, relațiile sino-sovietice cunoscuseră o continuă agravare, intervenind și disputele teritoriale. În ianuarie 1964, la al patrulea Congres Național-Popular din China, Ciu Enlai a lansat noi critici la adresa PCUS, a cărui atitudine era considerată „șovinism de mare putere”.

⁶⁴ Dan Cătănuș, „Declarația din aprilie 1964: Context istoric și ecou internațional”, în *Arhivele totalitarismului*, nr. 3-4/2006, p. 112-113.

⁶⁵ *Idem*, *Între Beijing și Moscova. România și conflictul sovieto-chinez*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2004, p. 325-326.

⁶⁶ Liu Yong, *op. cit.*, p. 141.

⁶⁷ *Ibidem*.

Totodată, China făcuse cunoscut faptul că dorea reexaminarea tratatelor de graniță încheiate în trecut între China și Rusia țaristă⁶⁸. În această situație, la nivelul conducerii PCUS a fost hotărâtă convocarea unei Plenare a Comitetului Central în care să fie analizate relațiile cu China și criticile PCC, urmând ca materialele acestea să fie făcute publice.

La 13 februarie 1964, conducerea PMR a primit o scrisoare din partea CC al PCUS în care era anunțat acest lucru. Scrisoarea explica faptul că PCUS luase de mai multe ori inițiativa unor întâlniri care să pună capăt polemicilor, a adresat mai multe scrisori conducerii PCC, fără a obține însă vreun rezultat. Mai mult, acuzau sovieticii, PCC luase măsuri de prelucrare a populației în spirit anti-sovietic, desfășurând și propagandă în acest sens. Din aceste motive, se arăta, va fi convocată Plenara respectivă, ale cărei materiale vor fi date publicității⁶⁹. Era limpede că acesta era un pas important către o sciziune deplină. Un asemenea scenariu ar fi obligat PMR să se așeze de o parte sau alta, adică exact ceea ce Dej nu dorea. Militând pentru împăcare, însă, România avea ocazia de a-și susține propria poziție, repetând public argumentele sale împotriva condamnării unui partid de către altul sau altele. Tocmai de aceea, conducerea PMR a luat măsura surprinzătoare – pentru un partid atât de mic și lipsit de influență – de a interveni în dispută din postura de mediator.

A doua zi, la 14 februarie, CC al PMR a adresat mesaje scrise atât PCUS cât și PCC. Sovieticilor li se cerea insistent să nu facă publice materialele Plenarei și să se abțină de la continuarea polemicii, iar chinezilor li se cerea și lor încetarea polemicii, precum și acceptul pentru o întâlnire a conducerii celor două partide pentru a dezbate situația. PMR⁷⁰ își oferea practic serviciile de mediator. Răspunsul sovietic a fost favorabil: PCUS accepta întreruperea polemicilor pe întreaga durată a demersului românesc, dar își rezerva dreptul de a reconsidera această decizie în cazul unui eșec al misiunii românești la Beijing. Răspunsul chinez era și el favorabil: PCC accepta întâlnirea precum și suspendarea temporară a polemicilor⁷¹. Tocmai această suspendare temporară a polemicilor a rămas până la urmă singurul câștig obținut de PMR.

La scurt timp, PCUS a trimis o altă scrisoare partidelor „frățești” în care anunța că materialele Plenarei, asupra căreia informase anterior, nu vor fi momentan publicate, deoarece „diferite partide” interveniseră în acest sens și vor încerca să medieze conflictul⁷². Sovieticii nu spuneau cine intervenise, ceea ce nu era deloc în favoarea lui Dej: sporirea prestigiului său, punerea la adăpost de critici similare, susținerea argumentației sale, toate acestea necesitau un caracter public al intervenției românești. Doar în acest fel conducerea PMR putea trage foloase deplinc. Dej a propus de aceea: „să ne adresăm tuturor partidelor comuniste și muncitorești din lagărul socialist, să le informăm asupra situației, cum ne-am adresat, ce răspuns am primit, pentru a se cunoaște adevărul și pentru a fi încurajate de pe o poziție care nu este anonimă, să se știe precis, inclusiv despre trimiterea delegației”⁷³. Evident că soluționarea disputei ar fi adus imense beneficii politice echipei lui Dej, însă nimeni nu-și făcea iluzii în acest

⁶⁸ Kuo-kang Shao, *op. cit.*, p. 169.

⁶⁹ Dan Cătănuș, *Între Beijing și Moscova...*, p. 273-274.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 277.

⁷¹ *Ibidem*, p. 277-279.

⁷² *Scrisoare a CC al PCUS 15.II.1964*, în ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar nr. 17/1964, f. 256-257.

⁷³ Dan Cătănuș, *Între Beijing și Moscova...*, p. 279-281.

sens. Cunoașterea demersului putea aduce la rândul său un anumit câștig de imagine, la care Dej nu avea de gând să renunțe. La 18 februarie, așadar, PMR a trimis la rândul său o altă scrisoare, adresată tuturor partidelor „frățești”, în care își explica demersul și cerea abținerea de la polemică⁷⁴.

Printre sarcinile stabilite de Biroul Politic delegației ce urma să plece în China, cea mai importantă se referea la evitarea implicării de o parte sau alta în cadrul disputei sino-sovietice. Se solicita delegației să evite discutarea fondului problemelor și să insiste asupra identificării unor căi și metode de a pune capăt polemicii publice⁷⁵.

Delegația română condusă de Maurer s-a aflat în China între 2-10 martie 1964, unde a purtat discuții cu mai mulți membri ai conducerii chineze, inclusiv cu Mao. Partea chineză era convinsă că românii vin la Beijing în înțelegere cu Hrușciiov, însă Mao a considerat că este bine să promoveze o politică de apropiere de România, care, în viziunea sa, lupta să reziste „șovinismului de mare putere” al lui Hrușciiov. Liderul nord-coreean Kim Il Sung, care se afla în acele zile la Beijing, era de părere că dintre toți liderii de partid est-europeni, Gheorghiu-Dej era cel mai potrivit pentru a acționa ca mediator⁷⁶. Maurer va mărturisi mai târziu că scopul vizitei nu era doar de a-i convinge pe chinezi să pună capăt polemicilor, dar și de a încerca să obțină sprijinul acestora în condițiile neînțelegerilor cu Moscova. În discuțiile cu Ciu Enlai, Maurer i-ar fi explicat acestuia cât de dificilă era situația României și cât de necesar era sprijinul Chinei în încercarea de a ieși de sub controlul sovietic⁷⁷.

Maurer a prezentat în cadrul primei întâlniri cu conducerea chineză divergențele cu URSS și speranța României de consolidare a relațiilor cu China. Totodată, el a exprimat temerea PMR că o continuare a polemicilor în viitor ar duce la o ruptură deplină în relațiile sino-sovietice și în mișcarea comunistă internațională. Liu Shaoqi a prezentat la rândul său fondul divergențelor sino-sovietice și criticile pe care PCC i le aducea lui Hrușciiov. Ceașescu a explicat faptul că și PMR are multe să-i reproșeze lui Hrușciiov, referitor la ideile sale privind integrarea în CAER, dar că nu a făcut publice aceste nemulțumiri. El chema conducerea chineză să facă același lucru, punând capăt polemicilor publice⁷⁸.

Într-o ședință a Biroului Politic al PCC, Mao observa că de fapt românii împărtășesc multe cu Hrușciiov din punct de vedere ideologic și că venirea lor în China era o dovadă de pragmatism. Cu toate acestea, mai adăuga Mao, între români și sovietici există într-adevăr contradicții și de aceea chinezii ar trebui să le vorbească pe un ton mai blând⁷⁹. Ceașescu a lansat un nou apel către chinezi, pentru prelungirea perioadei de suspendare a polemicilor astfel încât să fie create condițiile și atmosfera necesare pentru un acord sino-sovietic. Din partea delegației chineze i-a răspuns Peng Zhen: și la Bucurști în 1960 ne-ați sfătuit să ne abținem, observa el, întrebându-se retoric unde a dus aceasta. Mai degrabă, propunea Peng Zhen, PCC și PMR ar trebui să reziste împreună „șovinismului de mare putere” manifestat de Hrușciiov.

⁷⁴ *Idem*, „Declarația din aprilie 1964...”, p. 115.

⁷⁵ *Protocol nr. 4 al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din ziua de 28 februarie 1964*, în ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar nr. 9/1964, f. 1.

⁷⁶ Liu Yong, *op. cit.*, p. 165-166.

⁷⁷ Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Editura Ioan Slavici, Arad, 1995, p. 145-146.

⁷⁸ Liu Yong, *op. cit.*, p. 168.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 169.

Condiția principală pe care o puneau chinezii pentru a înceta polemicile era ca PCUS și celelalte partide comuniste care criticaseră PCC să-și recunoască greșeala, ceea ce, evident, era imposibil de realizat⁸⁰. În aceste condiții, discuțiile au eșuat. Inițiativa românească nu a dus la nici un rezultat, așa cum era de așteptat. La întoarcere, delegația română s-a oprit la Gagra, în URSS, unde l-a informat pe Hrușciiov de modul în care au decurs discuțiile. Cu acea ocazie, Hrușciiov a propus ca PMR să înainteze un apel scris către PCC și PCUS privind încetarea polemicii⁸¹. Maurer a fost de acord cu ideea, pe care a prezentat-o în ședința Biroului Politic din 18 martie 1964. Temerea era că un astfel de apel, odată eșuat, le-ar da sovieticilor ocazia să ceară PMR o raliere deplină la poziția lor: „*ați încercat, v-ați convins care parte este mai încăpățânată (...)* nici acum nu v-ați convins”⁸². În final însă, cântărind avantajele și dezavantajele, Dej a decis că apelul poate și trebuie făcut, tot din rațiuni ce țineau de interesul propriu. Acesta oferea PMR o nouă ocazie de a-și susține punctele de vedere, deși șansele de reușită erau aproape inexistente. Maurer observa: „*un asemenea apel s-ar putea face, însă sunt puține șanse ca să fie acceptat, va fi greu să credem, mai ales din partea chinezilor, că îl vor accepta. Însă aceasta ne dă prilejul să marcăm încă o dată linia noastră proprie și linia cunoscută, linie care a condus un ecou favorabil în foarte multe partide.*”⁸³

Apelul a fost redactat și trimis celor două părți la 25 martie. Apelul era redactat pe un ton ferm, arătând că interesele mișcării comuniste internaționale cer, mai ales în condițiile schimbării raportului de forțe în lume în favoarea mișcării, o „întărire a coeziunii partidelor marxist-leniniste”⁸⁴. Argumentație era inspirată de Declarația de la Moscova din 1960 și considera că polemica „de o gravitate excepțională” crea pericolul scindării mișcării comuniste internaționale⁸⁵. La 28 martie Moscova și-a comunicat acordul⁸⁶. Până să răspundă și chinezii însă, o nouă scrisoare sovietică a fost trimisă PMR la 31 martie în care acordul anterior era retras, în condițiile în care chinezii reluseră atacurile contra PCUS. Scrisoarea susținea că „*dacă noi am continua să tăcem, aceasta nu numai că nu ar aduce nici un folos, dar ar favoriza tendința conducătorilor chinezi de a dezorganiza rândurile mișcării comuniste internaționale*” și concluziona că „*unitatea nu poate fi cerșită*”⁸⁷. Moscova decisese să publice materialele Plenarei CC din februarie.

În aceste condiții, Dej a decis să renunțe la poziția auto-asumată de mediator: „*din partea noastră, am făcut tot ce am putut*”⁸⁸. În ședința Biroului Politic din 2 aprilie, unde a fost constatat eșecul aproape deplin al medierii românești, Dej a luat decizia elaborării și publicării unui document care să cuprindă poziția PMR în chestiunile legate de relațiile între partidele comuniste. Acesta trebuia să reafirme aceleași principii pe care le susținuse PMR în privința relațiilor dintre partidele comuniste și care, în

⁸⁰ *Ibidem*, p. 171.

⁸¹ Dan Cătănuș, „Declarația din aprilie 1964...”, p. 116.

⁸² *Idem*, *Între Beijing și Moscova...*, p. 306.

⁸³ *Ibidem*, p. 305.

⁸⁴ *Apelul adresat PCUS și PCC în ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar nr. 17/1964*, p. 273.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 274-275.

⁸⁶ *Scrisoarea CC al PCUS 28.III.1964*, în *loc. cit.*, f. 282-283.

⁸⁷ *Scrisoarea CC al PCUS 28.III.1964*, în *loc. cit.*, f. 286.

⁸⁸ Dan Cătănuș, *Între Beijing și Moscova...*, p. 329.

bună măsură se regăseau în articolul semnat de Maurer în toamna lui 1963. Cel mai important lucru, după părerea lui Dej, era păstrarea unei poziții imparțiale: „*cred că va fi foarte greu să rămânem în afara luptei polemice fără să ne afirmăm poziția, totuși cred că am face o greșală dacă ne-am angaja în polemică de o parte sau de alta*”⁸⁹. Din punctul său de vedere, ambele părți se făceau vinovate pentru polemica ce scăpase de sub control: „*pentru mine apare în mod foarte clar în momentul de față că de ambele părți, atât din partea PCUS, cât și din partea PCC există dorința de hegemonie politică*”⁹⁰.

Refuzul românesc de a critica poziția chineză nu se datora, așadar, simpatiei pentru China, deși în multe aspecte PCC și PMR împărtășeau idei comune, iar sprijinul chinez era necesar. Acest refuz de a se angaja în polemică ținea mai degrabă de necesitatea apărării propriei poziții, de credibilitatea și prestigiul de care regimul Dej avea nevoie, de dorința PMR de a se pune la adăpost față de un eventual tratament similar. Dej conștientiza faptul că în conflictul cu Moscova, toate celelalte țări socialiste erau împotriva lui, iar China era prea departe și prea slabă pentru a-i oferi ajutor economic⁹¹.

Între 15-22 aprilie 1964 a avut loc o nouă Plenară a Comitetului Central al PMR, în care au fost prezentate detaliat demersurile românești pentru încetarea polemicii publice între PCUS și PCC, însoțite de discuții și aprecieri. Intervențiile lui Dej au punctat o serie de aspecte semnificative referitoare la poziția României în raport cu cele două puteri ale lumii comuniste. În primul rând a fost evident dezinteresul PMR de a se apropia ideologic de PCC, sub orice formă, ceea ce dovedește că afirmațiile făcute de Dej în întâlnirea cu Podgornii din 1962 precum și asigurările date lui Hrușciiov în iulie 1963 erau reale. Pentru Dej, speranța chinezilor într-o apropiere ideologică cu PMR nu era decât o iluzie. Referindu-se la documentele ce urmau a fi prezentate, Dej atrăgea atenția: „*veți vedea pe parcurs cum treptat, treptat, chinezii se întunecă, devin mai nervoși, mai îndârjiți, își dau seama de ce ne-am dus ucolo. Poate că și-au făcut iluzia că o să ne atragă de partea lor. O să observați că un timp au fost în ofensivă, însă treptat, treptat, prin felul cum tovarășii noștri au desfășurat discuțiile, au reușit să-i pună în defensivă pe chinezi*”⁹².

Dej a revenit la ideea hegemoniei pentru care se luptau ambele partide, însă remarca faptul că acest lucru nu mai este posibil, în primul rând pentru că numărul partidelor comuniste a crescut mult față de vremea Cominformului, dar și pentru că experiența lor a sporit foarte mult: „*nu se poate dintr-un centru conduce întreaga mișcare*”⁹³. El îi învinovăța însă și pe sovietici pentru proporțiile pe care le dobândise polemica. Vina Moscovei, după părerea lui Dej, era că a luat măsuri radicale, ireversibile, pe care ulterior le-a reconsiderat, cum era cazul cu retragerea specialiștilor sovietici din China: „*chiar dacă partea chineză ar fi stăruit nu trebuiau să-și retragă specialiștii de acolo până nu spuneau chinezii: hai, plecați acasă. Retragerea specialiștilor a fost o mare*

⁸⁹ *Ibidem*, p. 330.

⁹⁰ *Ibidem*. Cu ocazia ședinței amintite, Dej a insistat ca „în cadrul declarației despre care am vorbit mai sus să ne referim și la faptul că noi considerăm de neadmis criticarea sau prelucrarea unor partide în cadrul altor partide, așa cum am spus și în Apel” (*Ibidem*, p. 331).

⁹¹ Stephen Fischer-Galati, *op. cit.*, p. 102.

⁹² Florian Banu, Liviu Țăranu, *Aprilie 1964. „Primăvara de la București”. Cum s-a adoptat „Declarația de independență” a României?*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 32.

⁹³ *Ibidem*, p. 49.

lipsă, o mare greșală. Să-i mai duci acolo acum este foarte greu. (...)S-o fi crezut că chinezii vor îngenunchea și vor spune: vă rugăm, nu-i luați!”⁹⁴ Aceste măsuri radicale și unilaterale, de politică de mare putere, îl deranjau mult pe liderul român. În fața excluderilor și etichetărilor de tipul schismei titoiste se temea el cel mai mult, mai ales urmărind toate insinuările privind „îngustimea națională” din discursurile și articolele de presă referitoare la CAER: „*nu se poate ca un partid comunist sau muncitoresc care stă pe bazele principiilor marxism-leninismului, dacă nu este de acord cu unul sau cu altul, să fie făcut troțkist, renegat, deviator, ș.a.m.d. și să fie excomunicat. Nici Papa nu lucrează așa. Deci să existe un anumit spirit de toleranță în ce privește formele, metodele.*”⁹⁵ Hrușciov culegea practic ceea ce semănase: critica cultului personalității și a atitudinii față de Tito în timpul lui Stalin erau sursele de inspirație ale unui asemenea discurs. Dej îl ataca pe Hrușciov cu propriile arme.

În concluzie, în intervalul 1960-1964, regimul Gheorghiu-Dej parcurge un drum sinuos, de la susținerea totală a Moscovei, la trădarea acesteia într-un moment foarte greu. Aceste două atitudini nu se aflau în contradicție, ci ele ilustrau necesitățile de moment ale regimului din România. Scopul final al lui Dej era să se pună la adăpost de presiuni din exterior, pentru a-și consolida propria putere și a-și putea duce la bun sfârșit politica internă de dezvoltare industrială. În funcție de moment, Gheorghiu-Dej nu s-a ferit să-și promoveze aceste obiective atât prin alianță cu Moscova, cât și prin îndepărtare de aceasta. O politică atât de complexă dovedește gradul de maturitate politică la care ajunsese regimul Gheorghiu-Dej la începutul deceniului al șaptelea.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 63.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 68.